

Husyckie wątki religijne w najnowszym czeskim komiksie historycznym

ABSTRACT. Guzek Mariusz, *Husyckie wątki religijne w najnowszym czeskim komiksie historycznym* [Hussite religious themes in the latest Czech historical comics]. "Images" vol. XXXV, no. 44. Poznań 2023. Adam Mickiewicz University Press. Pp. 99–116. ISSN 1731-450X. <https://doi.org/10.14746/i.2023.35.44.6>.

The creators of Czech historical comics are active participants in the debate on national identity and the role of historical memory in today's political practices. Above all, they preferred to refer to the events of the past century, which defined such currently important concepts as responsibility, heroism and sacrifice, among other things. However, the history of Jan Hus and the Hussite movement, recalled on this anniversary, proved just as relevant to comics' strategies. The article discusses inspirations and references in projects such as the two-volume albums by Z. Ležak and M. Kocián, the evangelistic notebooks by A. Mrazek and the online frames by a cartoonist who signs his works with the pseudonym jaz.

KEYWORDS: Jan Hus, Hussite wars, historical comics, Czech national identity, comics market in Central Europe

Epokę husycką komiks czechosłowacki zauważał nader rzadko. Jednym z niewielu rodzimych fantastyczno-historycznych eksperymentów była drukowana w roku 1980 na łamach kultowego młodzieżowego tygodnika „ABC” 24-planszowa *Tvrz* (Warownia)[1]. Scenariusz Václava Šorela i kreskę Františka Kobíka eksploatowano później wielokrotnie, najpierw na łamach wspomnianego „ABC”[2], później w monumentalnej *Velkej knize komiksu*[3] i dwutomowej *Zlatej Knize komiksů Václava Šorela*[4], a nie był to bynajmniej koniec popkulturowych przygód XX-wiecznego naukowca astronoma Milana Hrubego wędrującego z czasów komunistycznej Czechosłowacji do XV-wiecznych walk Sierotek z umiarkowanymi utrakwistami[5]. Religijnych odniesień Šorel

[1] *Tvrz* ukazywała się od 1. do 24. numeru „ABC” roku 1980, każdorazowo na 32. stronie tego dwutygodnika, ale nie była jedynym odcinkiem komiksowym na jego łamach. Towarzyszyła jej inna kultowa seria *Strážci* (Strażnicy) z rysunkami Františka Kobíka do scenariusza Vlastislava Tomana.

[2] W specjalnym zimowym numerze „ABC” z roku 1989 poświęconym „przygodom z orężem” (dobrodružství se zbraněmi) przedrukowana została pełna wersja komiksu. Zob. V. Šorel (scen.), F. Kobík (rys.), *Tvrz*, „ABC mladých techniku a přírodovědců. Zimní special” 1989, s. 62–85. Redakcja zresztą popełniła

błąd, podpisując komiksową opowieść nazwiskami Vlastislava Tomana jako scenarzysty i Miloša Nováka jako rysownika.

[3] V. Šorel (scen.), F. Kobík (rys.), *Tvrz*, [w:] *Velká kniha komiksů*, red. J. Buchal, Praha 2001, s. 281–304.

[4] V. Šorel (scen.), F. Kobík (rys.), *Tvrz*, [w:] V. Šorel, *Zlatá kniha komiksu ilustrátoři František Kobík a Jiří Petráček*, Praha 2011, s. 110–133.

[5] Wydawnictwo xyz wydało samodzielnie *Tvrz* w roku 2016. W tym samym roku została przygotowana ponad 200-stronicowa wersja powieściowa. Zob. V. Šorel, *Tvrz*, Praha 2016. Należy także wymie-

nie zamierzał wprowadzać, w związku z czym husycki konterfekt ma charakter przygodowy, awanturniczy z bardzo osobistym odautorskim faksymile, o czym świadczy sentymentalna uwaga scenarzysty:

Warownia Lásenická długo nie dawała mi spokoju. Na szczycie wzgórza, gdzie znajdowały się jej ruiny, spędziłem niejedną wieczór i wyobrażałem sobie, jak mogli wyglądać ludzie, którzy onegdaj w niej mieszkali. Czy byli wśród nich kobiety, czy zamieszkiwali ją tylko uzbrojeni żołnierze? Co by się stało, gdyby nagle znalazł się między nimi przybysz z naszych czasów? Ostatecznie stworzyłem serię komiksową, której bohater naukowiec z końca XX wieku wpada w pętlę czasu i przenosi się do późnego średniowiecza. Żeby nie czuł się osamotniony, „wyczarowałem” mu partnerkę Johanke, córkę miejscowego możnowładcy[6].

Pomimo trwającej od dziesięcioleci popularności tego komiksu współczesni czescy badacze kultury popularnej przekonują, że świat przedstawiony w rysunkach Kobika był schematyczny i pobawiony oryginalnego podejścia, tak jakby rysownik nie potrafił wyobrazić sobie średniowiecznego uniwersum[7].

Czeski komiks ostatnich dekad stał się zjawiskiem rozbudowanym zarówno formacyjnie, jak i gatunkowo. Krytycy odnotowali pojawienie się przynajmniej dwóch generacji twórczych – Pokolenia '89 (Generace 89) i Pokolenia zero (Generace nula)[8], powstał mający na

nić wcześniejsze o 10 lat słuchowisko radiowe w reżyserii Vladimíra Gromova w dramaturgicznym opracowaniu Václavy Ledvinkovej z Alešem Procházką w roli głównej. Premiera na antenie ČR Rádio Junior miała miejsce 12 maja 2007 r. Zob. P. Pavlovský, *Jistoty neděle s rozhlasem*, „Divadelní noviny” 2007, nr 12, s. 6. Ponadto Richard Vyškovský wspólnie z Martinem Pilným rozrysowali 3-arkuszowy model twierdzy Lásenickéj, który rozprowadzany był jako dodatek do jednego z wydań „ABC” w 1980 r. Dziś stanowi niezwykle cenny okaz kolekcjonerski, ponieważ nigdy później nie został wznowiony. Zob. J. Ládek, R. Pavelka, *Encyklopedie komiksu v Československu 1945–1989*, Praha 2010, s. 156. Unikatowym projektem okazała się aplikacja na iPada autorstwa informatyków ze studia NewLab, a cały czas pojawiają się popkulturowe głosy o filmowym potencjale komiksu Šorela postulujące jego ekranizację. Zob. M. Peška, *Komiksová Tvrz Václava Šorela už byla v rozhlase. Možná vznikne i film*, FANZINE.cz, 18.12.2012, <https://www.fanzine.cz/komiksova-tvrz-vaclava-sorela-uz-byla-v-rozhlase-mozna-vznikne-i-film> (dostęp: 22.12.2021).

[6] *Velká kniha komiksu*, red. J. Buchal, Praha 2001, s. 184. Jeśli nie poddano inaczej, tłumaczenia z języka czeskiego są mojego autorstwa – M.G.

[7] T. Prokůpek, *Příběhy československého komiksu II. Od Rychlých Šípů do Jamese Bonda*, Olomouc 2016, s. 132.

[8] Pierwsza z tych formacji, zdominowana przez weteranów nadweltańskiej popkultury urodzonych pod koniec lat 50. lub nieco później, jak Richard Broschardt, Bohumil Frencl czy znani z łamów komiksowego miesięcznika „Kometa” (1989–1992) Vladimír Tučapský i najstarszy z nich Karel Zeman, odgrywała ważną rolę w przełamywaniu niechęci do komiksowego medium. We wstępie do poświęconej tej grupie antologii Tomáš Prokůpek wyznaczył ostatni przełom w dziejach nadweltańskich opowieści rysunkowych (nazwanych przez niego „czterema erami gwiazdny-mi”) właśnie na rok 1989, a za jego początek uznał pojawienie się wspomnianego wyżej czasopisma „Kometa”. Zob. T. Prokůpek, *O generacji 89 a třetí hvězdné éře domácího komiksu*, [w:] *Generace 89. Český a slovenský komiks*, red. idem, Brno 2019, s. 4. Z kolei Pokolenie zero, które dało o sobie znać na początku XXI stulecia, było mniej nastawione na afirmację klasyki, a bardziej na poszukiwanie swego miejsca w szerszej przestrzeni niż tylko narodowa. Wyznaniem wiary czeskiego komiksu początków nowego stulecia stała się kolejna 150-stronicowa antologia przygotowana przez Tomáša Prokůpka, we wstępie do której znajdujemy potwierdzenie europejskich aspiracji przyznających się do tej tożsamości autorów: „Z masy młodych adeptów komiksowej muzy, sukcesy zaczęli odnosić nieliczni, którym udało się publikować w renomowanych i wysokonaklado-

swoim koncie do 2021 r. aż 21 numerów rocznik komiksowy „Aargh!”, drukowany jest też periodyczny magazyn dla nadwełtawskich miłośników mangi „Vějíř” (Wachlarz). Opowieści graficzne stały się częścią strategii renomowanych oficyn – xyz, Argo, Edika czy Universum, a nazwiska twórców: Lucie Lomovej, Jaromíra Švejdiaka (Jaromíra 99), Karela Jeriego czy Jiříego Grusa są znane na europejskich rynkach księgarskich. Moim zdaniem najprężniej rozwijającym się segmentem czeskiej „kreslenej” twórczości jest korpus opowieści historycznych, będących jednym z popkulturowych pól definiowania narodowej tożsamości. Nie wszystko jednak jest takie proste. Zdaniem Tomaša Prokúpeka, dla którego punktem wyjścia była rosnąca od końca pierwszej dekady XXI wieku popularność polskich komiksów historycznych,

sama przynależność do tego gatunku jeszcze nie mówi nic o jakości historycznych narracji, tworzą one bowiem bardzo szerokie zjawisko. Wśród twórców są tacy, którzy przedkładają kalkulacje ekonomiczne nad własne ambicje. Wybierają nadchodzącą rocznicę, piszą mało pogłębione scenariusze na poziomie wiedzy z podręczników szkolnych, pozyskują grant i wynajmują początkującego ilustratora. Bez większego ryzyka powstaje więc albumik z ich nazwiskiem na okładce. Są jednak i tacy komiksowi autorzy, którzy chcą opowiadać ciekawe historie, niejednoznaczne w swoich ocenach i wielokontekstualne przez wpisanie do nich współczesnych dylematów. Pomimo że ta tendencja nie dominuje, to przynosi ciekawe owoce[9].

Prokúpek jako przykłady „mądrych komiksów historycznych” wymienił trylogię *Návrat Krále Šumavy* (Powrót Króla Szumawy) Karela Osohy, Ondřeja Kavalíra i Vojtěcha Maška oraz sięgającą czasów Protektoratu Czech i Moraw opowieść *Článek II* (Artykuł II) Jiříego Šimáčka i Jána Lastomírskiego. Rzeczywiście, powstały one nie z jubileuszowej potrzeby, ale z artystycznego wyboru, bohaterowie wpisani zostali w skomplikowany system napięć etycznych i politycznych, a ich biografie, jakkolwiek odegrali z naddatkiem role jakie im przypadły, rzadko interesowały eksploratorów najnowszych nadwełtawskich dziejów[10]. Takie afirmatywne potraktowanie trendu opisanego w przywo-

wych wydawnictwach, wydawać komiksowe albumy po czesku, albo jeszcze lepiej – zostali zauważeni w sąsiedniej Polsce lub na tak silnych i wpływowych rynkach jak włoski czy francuski”. Zob. T. Prokúpek, *Komiks tady a ted*, [w:] *Generace nula. Český komiks 2000–2010*, Praha 2010, s. 4.

[9] T. Prokúpek, *Vzkvétá Český komiks?*, „Aargh! Komiksový sborník” 2020, nr 20, s. 33. Ta uwaga współbrzmi z wyrażoną dekadę wcześniej dygresją polskiego twórcy komiksowego Przemysława „Trusta” Truścińskiego: „Powstają albumy na zasadzie mamy rocznicę śmierci Popiełuszki – robimy komiks o Popiełuszce, mamy rocznicę Sierpnia ’80 – cykamy komiks. Z całym szacunkiem dla ludzi, którzy to robili: są to prace bardzo słabe, pozbawione głębszej treści historycznej”. Zob. *Rysowane dzieje. O polskim*

komiksie historycznym z Przemysławem „Trustem” Truścińskim rozmawia Izabela Mrzygłód, „Mówią Wiek” 2010, nr 7, s. 23.

[10] Bohaterem *Powrotu Króla Szumawy* jest Josef Hasil, człowiek o niezwykle pogmatwanej biografii, która stała się kanwą kilkukrotnie wznowianej powieści Davida Jana Žáka o równobrzmiącym tytule, na której z kolei oparty został scenariusz komiksu. Jeszcze bardziej oryginalnym (czytaj zapomnianym) jest protagonista powieści graficznej *Článek II* Vladimír Petřek, kapelan cerkwi prawosławnej św. Cyryla i Metodego przy ulicy Resselovej w Pradze, w której po zamachu na Reinhardta Heydricha w 1943 r. ukryła się grupa wykonawców wyroku z Jozefem Gabčíkiem i Janem Kubišem na czele.

lanej wcześniej opinii nie powinno bynajmniej iść w parze z całkowitym odrzuceniem komiksowych narracji tworzonych w ramach szeroko pojmowanej polityki historycznej. Głównie traktują one o wydarzeniach XX wieku^[11], ale z uwagi na dyskusje, jakie wywołały ostatnie okrągłe husyckie rocznice, późnośredniowieczną czeską rebelię religijną i jej bohaterów Jana Husa i Jana Žižkę można spotkać na kartach okazałych albumów, przynajmniej kilku^[12].

Zdeněk Ležák i Michal Kocián tworzą ciekawy duet. Młodszy Ležák (ur. w 1974 r.), obecnie pracujący na stanowisku redaktora naczelnego „ABC” jest scenarzystą, a starszy Kocián (ur. w 1960 r.) od kilkunastu lat ilustruje książki dla młodzieży i rysuje komiksowe kadry. Potrafili oni w ostatnich latach swoją popkulturową wrażliwość ujawniać także poza opowieściami historycznymi^[13] i pracować ze znakomitym efektem w innych konstelacjach. Kocián na przykład rysował heroiczne biografie pionierów czeskiej awiatyki pisane przez wspomnianego na początku artykułu Václava Šorela, jak *General Fajtl* (2013) i *Vzduch je naše moře* (2018), czy cyberpunkowe fantazje Jiříego Gutwirtha: *Taven Bachtale Buďte šťastni!* (2017) i *Serpens Levis. Ve smyčkách hada* (2016). Z kolei Ležák pisał scenariusze do kronik XX wieku Jakuba Duška (*Kronika bolševismu*, 2017; *100 let Československa*, 2018; *Kronika nacismu*, 2019), stworzył też portret ojca Republiki Czechosłowackiej Tomáša Garrique Masaryka (*TGM*, 2018) do rysunków Holmana (Petra Holuba), a później współpracował przy biograficznej powieści rysunkowej *Milada Horakova* (2020), którą zilustrowała jedna z najciekawszych komiksowych osobowości ostatniej dekady Štěpánka Jislová.

[11] Najbardziej interesującym projektem jest 9-tomowa seria inspirowana telewizyjnym cyklem *České století* wyreżyserowanym przez Roberta Sedlačka na podstawie scenariusza Pavla Kosatika. Kosatik do wersji komiksowej zaprosił dziewięciu znanych rysowników: Ticho762 (Petra Nováka), Štěpánkę Jislová, Marka Rubeca, Karela Osohę, Vojtěcha Maška, Karela Jeriego, Jiříego Husáka, Vojtěcha Šedę i Dana Černego. W ten sposób powstała komiksowa panorama XX-wiecznych dziejów Czechosłowacji od proklamowania federacyjnej republiki w 1918 r. po aksamitny rozwód i powstanie dwóch państw: Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej. Zob. P. Kosatik, *Češi 1918–1992. Devět komiksu na motivy serialu České století*, Praha 2013–2016.

[12] W roku 2015 w rocznicowym „husyckim” numerze półrocznika „Perspektywy Kultury” wydawanego w Krakowie przez Akademię Ignatianum ukazał się bardzo interesujący artykuł dra Michała Hanczakowskiego z Uniwersytetu Palackiego w Olomuńcu. Autor omówił na tle szerszej diagnozy dotyczącej czeskiego komiksu historycznego diegetyczne aspekty kilku albumów, do których i ja odnoszę się w prezentowanym wydawie. Są to: *Jan Hus* Aleša Mrázka, *Ve jměnu*

Husa. Zrozeni kalicha Zdenka Ležáka i Michala Kociána oraz jaza *Opráski šeski historje*. Nie traktuję swojego tekstu jako polemiki z tezami Michała Hanczakowskiego, jednak w wielu przypadkach mam odmienne zdanie niż on, co będę sygnalizował w odnośnych przypisach. Natomiast pewne oczywistości tyżące historiozoficznego podglebia husyckich powieści graficznych są wspólne i dla mnie, i dla niego, więc źródłowym odwołaniem będą cytowane publikacje naukowe. Z kilku ustaleń z uwagi na to, że wcześniej pojawiły się w publikacji dra Hanczakowskiego postanowiłem zrezygnować.

[13] Ciekawym przykładem międzygatunkowych poszukiwań jest napisany przez Ležáka wspólnie z żoną Martiną Otčenáškovą i zilustrowany przez Kociána album komiksowy *Jail City. Město v zajetí* opowiadający o westernowych przygodach Roberta, współczesnego czeskiego nastolatka, któremu podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych udało się pokonać barierę czasu. Oryginalnym pomysłem było dołączenie do wydania książkowego gry planszowej pomyślanej jako alternatywne uzupełnienie fabularnej narracji. Zob. Z. Ležák, M. Otčenášková., M. Kocián, *Jail City. Město v zajetí*, Brno 2017.

Na szczególną uwagę zasługuje ich dwutomowe hussiticum – *Ve jménu Husa. Zrození kalicha* (W imieniu Husa. Narodziny Kielicha, 2015) i *Jan Žižka. Boží bojovník ve jménu Husa* (Jan Žižka. Boży wojownik w imieniu Husa, 2019). Obie publikacje są podobnie pomyślane (il. 1). Plansze komiksowe zajmują około jednej trzeciej całości, a pozostałe części wypełniają bogato ilustrowane komentarze historyczne napisane przez Ležáka. W opiniach towarzyszących premierze albumu pojawiły się na taką okoliczność stosowne określenia niby-gatunkowe „není čistý komiks” (nieczysty komiks) lub „učebni komiks” (komiks dydaktyczny)[14]. Ten sposób prezentowania historycznych treści budził wcześniej recenzijskie zastrzeżenia, szczególnie wobec podobnie

Il. 1. Z. Ležák, M. Kocián, *Ve jménu Husa. Zrození kalicha*, Brno 2015; Z. Ležák, M. Kocián *Jan Žižka. Boží bojovník ve jménu Husa*, Brno 2019

[14] Nieskrywany dydaktyczny cel mają także publikacje obrazkowe obejmujące całościowo wykład czeskiej (i czechosłowackiej) historii. Ciekawym przykładem są *Ilustrované dějiny...* Petra Dvořáčka z rysunkami Josefa Quisa, w którym czasom husyckim poświęcono cztery rozdziały: *Pravda na hranici*, *Proti všem*, *Bratři proti bratrům* i *Král dvojího lidu*. Główny materiał informacyjny stanowią hasłowo skonstruowane i umieszczone w ramach opisy biograficzne (Jan Hus, Zikmund Lucemburský, Jan Žižka, Prokop Holý, Jiří z Poděbrad), dotyczące ważnych wydarzeń (První pražská defenestrace, Bitva na Vítkově, Bitva u Lipan) czy wreszcie odsyłające do pojęć uformowa-

nych w tamtej epoce (Vozová hradba, Spanilé jízdy, Palné zbraně). Komiksowe kadry są jedynie uzupełnieniem, nie zawsze logicznie ze sobą powiązaniem, np. obrazek ukazujący śmierć Jana Husa poprzedzony został planszą z grupą studentów uniwersytetu, którzy opuszczają Pragę, mówiąc „Ideme do Německa, tam jsou lepší školy”. Akcent położony został na polityczny i militarny charakter ruchu husyckiego, a świadectwem lekceważenia religijnych odniesień jest marginalne potraktowanie w rysowanej przestrzeni najważniejszego symbolu rebelii – Kielicha. Zob. P. Dvořáček, J. Quis, *Ilustrované dějiny naší země pro děti i dospěle + komiks*, Olomouc 2013, s. 56–71.

skonstruowanego *Generala Fajtla*[15], ale tym razem utyskiwań było mniej. Średniowiecze to czas skomplikowanych napięć religijnych, stąd doceniono dydaktyczny potencjał komentarza tekstowego i jego nowoczesną formę prezentacyjną. Właśnie dlatego jedna z recenzji zatytułowana została *Husitství v moderním hávu* czyli *Husytyzm w nowoczesnych szatach*. Michał Hanczakowski przyczyn takiego stanu rzeczy dopatrywał się m.in. w braku instytucjonalnej, pozabranżowej presji, ponieważ za wydaniem komiksu *Ve jménu Husa...* nie stał żaden związek wyznaniowy, a daleko posunięty, nasycony rytualną popkulturową przemocą realizm rysowanych plansz spowodował, że praski kaznodzieja „stał się bohaterem dość krwawej opowieści, która bardziej przypomina hollywoodzki film niż historię reformacji w Kościele”[16].

Leżakowi i Kociánowi udało się pokazać fundamenty religijnego i politycznego fenomenu husytyzmu dzięki połączeniu perspektywy historycznej z dzisiejszym rozumieniem takich pojęć jak tolerancja, kontestacja i przemoc, a to jest coś więcej niż tylko dyspozycja dydaktyczna. Mimo szczupłości części komiksowej – przypomnę, że są to trzy segmenty 20-planszowe – wykład teologiczny i kulturowy jest gęsty od rozmaitych znaczeń. Budulec każdego epizodu łączy bowiem przekonanie o szczególnej roli jednostki – roli sprawczej, choć nie zawsze pozytywnej. Obok Jana Husa bohaterami poszczególnych części byli jeszcze król Václav IV i jeden z przywódców radykalnego odłamu biedoty praskiej z okresu pierwotnego poruszenia antyluksemburskiego – ksiądz Jan Želivský. Wszystkie te postaci mają też swoje filmowe reprezentacje, co – jak się wydaje – nie jest bez znaczenia. Przyjrzymy się więc religijnym, teologicznym czy konfesyjnym ornamentom poszczególnych komponentów husyckiego komiksu.

Czeska (mniej czechosłowacka) tradycja przedstawiała Jana Husa zawsze w ten sam sposób. Jest reprezentantem tej strategii poszukiwania narodowej tożsamości, która afirmuje mądrość i odwagę połączoną z poświęceniem. Rysunki Kociána koncentrują się na petryfikowaniu takiego wizerunku. Dialektyczne przekonanie o słuszności hasła „prawda vítězí” (prawda zwycięży), wyrastające z czeskiej mitologii narodowej ma jednak też współczesny wymiar eschatologiczny

Nieco inaczej pomyślanym, ale przeznaczonym dla tego samego odbiorcy (nawet młodszego, wydawca bowiem zamieścił informację, że książka adresowana jest do czytelników od lat ośmiu), projektem jest kolektywny „podręcznik graficzny” *Obrázky z českých dějin a pověstí*. Poszczególne kadry są uzupełnione komentarzem ułożonym poza nimi, poniżej obrazków. Niewiele treści religijnych jednak możemy między tymi komponentami odnaleźć. Zob. J. Černý, P. Zátka, Z. Adla, J. Kalousek, *Obrázky z českých dějin a pověstí*, Praha 2019, s. 72–85.

[15] Najczęstszym zarzutem był asymetryczny układ publikacji. Chwalono dokumentację zebraną przez

Šorela, jakość fotogramów i rozległość opisów, ale część komiksowa pozostawiała sporo niedosytu. Zdaniem niektórych recenzentów była zbyt krótka, za bardzo pretekstowa i nie spełniała żadnego z celów, jakie stawia się historycznym powieściom graficznym. Zob. M. Spačilová, *Masaryk, Fajtl. Superhrdinové nových českých komiksu doopravdy žili*, iDNES.cz, 6.11.2013, https://www.idnes.cz/kultura/literatura/komiksy-o-masarykovi-a-fajtlovi.A131106_135750_literatura_ob (dostęp: 18.11.2021).

[16] M. Hanczakowski, *Hus, anniversaries and Opráski. Around the comic image of John Hus and the Hussites*, „Perspektywy Kultury” 2015, nr 13(2), s. 21.

i opowieść Ležáka-Kociána nie ma zamiaru tego napięcia zmieniać, a przekonania o antywytykańskiej postawie św. Jana Husa naruszać. Ten współczesny wymiar tworzy doktryna Czechosłowackiego Kościoła Husyckiego (Církev československá husitská), wspólnoty opartej na przekonaniu o państwowotwórczym potencjale doktryny religijnej, która nie unika komiksowych odwołań (o czym w dalszej części tekstu). Poszczególne plansze są zatem z jednej strony dynamicznym przeglądem Husowej biografii, z drugiej zaś ilustracją doktrynalnych fundamentów późniejszej rebelii (nie chcę i nie mogę używać terminu schizma). Rozmowy toczony z Hieronimem z Pragi (Jeroným Pražský), arcybiskupem Zbynkem Zajícem (Zbyněk Zajíc z Hasenburka) czy początkowym zwolennikiem, a później zdecydowanym oponentem Štěpánem Pálcem (Štěpán z Pálce) to dialogowe deklaracje, ale też ikoniczne komentarze. Wnętrza Kaplicy Betlejemskiej, sal wykładowych praskiego uniwersytetu, celi w wieży dominikańskiego klasztoru w Konstancji, gdzie ostatnie miesiące przed kaźnią spędził Jan z Husinca, wreszcie stos nad brzegami Renu tworzą zestaw symbolicznych odwołań ukazujących aksjologiczne i religijne ówczesnej materii pomieszanie. W tym segmencie opowieści właśnie teologiczny porządek jest zasadniczy, a narodowy charakter ruchu, który można wrzucić do worka z napisem „Czesi kontra reszta świata”, pozostaje w tle.

Król Václav IV, nieszczęsny monarcha, którego czarna legenda wlokła się przez stulecia, jest kolejnym bohaterem książki. Zestaw komiksowo-historycznych stereotypów otwiera podwójna plansza ilustrująca znany z podręczników epizod mówiący o zbezczeszczeniu miejsca jego pochówku w klasztorze na Zbraslaviu. Zresztą Ležák dokładnie przemysłał konstrukcję narracyjną. Wszystkie trzy opowieści są symbolicznymi, a jednocześnie głęboko osadzonymi w czeskich kalendarzach zwrotami polityczno-religijnymi – wydarzeniami, od których „coś się zaczynało”. W przypadku Husa – zanim poznamy święte życie i męczeńską śmierć, musimy towarzyszyć mu w soborowym uwięzieniu[17]. Mamy zatem próbę budowania figury świętego, hagiograficznego, acz nie mirakularnego „dobrego życia” wybranego przez Boga bohatera. Václav IV, w momencie kiedy Ležák i Kocián zaczynają snuć o nim opowieść, już nie żyje, a jego truchło zostaje wyjęte z grobu, odarte z szat i pojone przez husyckich „bożych bojowników” tanim winem, które tak uwielbiał za życia. To konwencja grozy – w kategoriach rozważań eschatologicznych infernalna, a w popkulturowej stylistyce właściwa dla poetyki gatunkowej gore. Václav w tych kadrach jest odpowiednikiem protagonisty straszącego po śmierci – nieumarłego na poziomie symbolicznym (il. 2).

[17] Ciekawym popkulturowym sygnałem świadczącym o głębokim ulokowaniu w czeskiej edukacji mitu męczeńskiej śmierci Jana Husa jest scena z popularnej komedii normalizacyjnej *Mareczku, podaj mi pióro* (1976) w reż. Oldřicha Lipskiego. Kiedy główny

bohater Jiří Kroupa chce pokazać synowi korzyści z poważnego traktowania edukacji szkolnej, a szczególnie z poznawania ojczyстых dziejów, mówi: „ja po trzydziestu latach wszystko pamiętam. Proszę bardzo – spalanie Jana Husa, rok 1415”.

Il. 2. Z. Ležák, M. Kocián M., *Ve jménu Husa. Zrození kalicha*, Brno 2015, s. 84

To zatem mit antyreligii, bluźnierczych praktyk, które mogą ujawnić całą istotę zła. I to nie tylko w kontekście przywołanych obrazków. Zanim Luksemburczyk stał się synonimem „sprawcy Husowej śmierci” pojawiał się w graficznych sytuacjach mocno nacechowanych religijnie, ale zawsze towarzyszył mu niepokój aksjologiczny. Nawet wtedy, gdy były to koronacja na króla Czech dokonana przez arcybiskupa Arnošta z Pardubic, intronizacja na cesarza rzymskiego, śmierć macochy Elżbiety Pomorzanki czy spór z Janem z Jenšteina, to twarz protagonisty zawsze eksponowała starość, zgorzknienie i okrucieństwo. Recenzenci komiksu w Czechach byli bardziej oględni przy jego charakterystyce:

Miał problemy nie tylko z Husem, ale także z własnym bratem Zygmuntem, a zwłaszcza z alkoholem. Choć ma na koncie dobre uczynki, historycy pamiętają go jako bardzo gnuśnego króla. Zbyt często zmieniał zdanie i zamiast rządzić, poświęcił się popularnym polowaniom i alkoholowi. Jan Hus był początkowo jego przyjacielem, ale zaszkodziły mu kazania na temat życia królewskiego, które wygłaszał w Kaplicy Betlejemskiej[18].

Ostatni komiksowy segment zaczyna się od pierwszej praskiej defenestracji i nasycenia kadrów elementami agonicznymi zarówno w figuratywnych kompozycjach, jak i w dialogowych „bublinach”. Szczególnie sugestywna jest plansza pokazująca kaznodzieję z nowomiejskiego kościoła Panny Marii Śnieżnej, Jana Želivskiego, którego krótka deklaracja tłumaczy wszystko – „Nie ma drogi odwrotu. Właśnie staliście się bożymi bojownikami” (il. 3).

Religijność radykalnych husytów była niedialogiczna i bezalternatywna. Dla nich skończył się dotychczasowy porządek teologiczny i to zostało w komiksowej, choć dydaktycznej, postaci ujęte przez Kociána i Ležáka. Husycka mitologia, która powracała do świadomości Czechów od XIX-wiecznego wybudzenia narodowego w postaci powieści Aloisa Jiráska, poprzez czechosłowacką tradycję I Republiki, aż po komunistyczne poszukiwanie dziedzictwa w powojennej perspektywie, przybierała rozmaite (niemniej zawsze progresywne) nacechowanie (Husa odbierano po prostu jego czasom), znalazła w komiksie znakomitą lokację. Mit religijny został w poszczególnych sekwencjach

[18] L. Loužecký, *Husitství v moderním hávu*, Booxy, 16.07.2015, <https://www.cbdb.cz/recenze-255-husitství-v-modernim-havu> (dostęp: 15.12.2021).

zespolony z mitem państwowym, co ma długą tradycję w czeskich rozważaniach tożsamościowych. To po prostu pytanie, jakie i dzisiaj zadaje się nad Wełtawą: czy jesteśmy potomkami „bożych bojowników”? Krótki przegląd najważniejszych wydarzeń z lat 1419–1437 nie odpowiada jednoznacznie na to pytanie. Pierwszoplanowa postać, jaką jest Jan Želivský, budzi przerażenie. Mimo deklaratywnego „bożego boju” nie widać w przywoływanych sytuacjach „bożej prawdy”, która towarzyszyła Husowi w pierwszej graficznej noweli.

Autorzy tego albumu mieli gdzieś w tyle głowy wcześniejszy wzór – filmowy, czyli trylogię husycką Otakara Vávry (*Jan Hus*, 1953, *Jan Žižka*, 1954, *Przeciw wszystkim*, 1957), a pojawienie się kilka lat temu (również z rocznicowej potrzeby) kolejnej publikacji zatytułowanej *Jan Žižka. Boží bojovník ve jménu Husa* przywołuje jeszcze mocniej te teksty kultury. Kocián, i tu daje się zauważyć jego wcześniejszą współpracę z Gutwirthem, chciał husyckie epizody osadzić w mrokach średniowiecza, które za główną kategorię eschatologiczną przyjęło grzech i straszliwą za grzech karę. Album ten nieco różni się od swojego poprzednika, zastosowana została bowiem jedynie dwudzielna struktura. Pierwsza część to historyczny wykład pogrupowany na rozdziały z niewielką liczbą ilustracji. Okazuje się to niezbędną lekturą, umożliwiającą w miarę swobodne poruszanie się po części komiksowej bez nadmiaru konsternacji, która może być powodowana licznymi historycznymi odniesieniami. Plansze komiksowe nie są dzielone na poszczególne epizody jak w przypadku wcześniejszego albumu – mają charakter jednolity i wypełniają 60 stron. Internetowe recenzje raczej akceptowały ten autorski zamysł, jednocześnie wskazując na podręcznikowe, szkolne wyprofilowanie odbioru^[19]. Mam na ten temat jednak zupełnie inne zdanie. Rysownik zdecydował się na chłodniejszą fakturę świata przedstawionego, wyrafinowanie scen eksponujących przemoc i zastosowanie nieostrych konturów w planach zarówno dalekich, jak i bliskich, niejako w opozycji do swojego pierwszego projektu, wydanego kilka lat wcześniej. Niektóre epizody, jak pierwsza defenestracja praska, były już rysowane w tomie *Ve jménu Husa*, ale w zupełnie innych barwach (il. 4). Zredukowanie jaskrawych kolorów na rzecz niemal monochromatycznego efektu ma zatem swój głęboki sens. To

Il. 3. Z. Ležák, M. Kocián, *Ve jménu Husa. Zrození kalicha*, Brno 2015, s. 123

[19] Wu, Zdeněk Ležák, Michal Kocián: *Jan Žižka – Boží bojovník ve jménu Husa*, WuWejův zápisník, 17.08.2021, <https://blog.wuwej.net/2021/08/17/zdenek->

[-lezak-michal-kocian-jan-zizka-bozi-bojovnik-ve-jmenu-husa.html](https://blog.wuwej.net/2021/08/17/zdenek-lezak-michal-kocian-jan-zizka-bozi-bojovnik-ve-jmenu-husa.html) (dostęp: 22.05.2022).

Il. 4. Z. Ležák, M. Kocián, *Jan Žižka. Boží bojovník ve jménu Husa*, Brno 2019, s. 96

spojrzenie na rewolucję husycką oczyma (okiem) głównego protagonisty opowieści – tytułowego husyckiego hejtmana. Ten punkt widzenia przede wszystkim respektuje agoniczny wymiar historii.

Dopełnieniem komiksowych wizerunków Husa tworzonych w ramach rocznicowych zobowiązań jest poświęcony mu w całości 64-stronicowy zeszyt *Jan Hus* Aleša Mrazka, wydany w oficynie Czechosłowackiego Kościoła Husyckiego Kalich. Mrazek nigdy nie krył swojego konfesyjnego zaangażowania i nie przeżyła go opinie mówiące o perswazyjnym, wręcz modlitewnym nacechowaniu rysowanych kadrów. Jego dorobek wyłącznie respektuje taką formacyjną powinność, którą można nazwać katechizacją przez komiks. W roku 2013 ukazała się rysowana opowieść o przybyciu na Morawy świętych Cyryla i Metodego zatytułowana *Mezi modlou a křížem*, później komisowa biografia Marcina Lutra, planowana jako pierwsza część cyklu *Hrdinové Reformace*, historia Braci Morawskich – *Moravštvi bratří* i epicka seria ulokowana w realiach

XVII-wiecznej Ameryki *Hrdinové víry*. Protagonistami tej ostatniej uczynił „odważnych ludzi wiary, którzy weszli do historii Dzikiego Zachodu nie jako rewolwerowcy i awanturnicy, ale jako szerczyiele dobrej nowiny, miłości i nadziei” [20]. Większość komiksów publikowana była w dziecięcym magazynie „Kroky”, który ukazuje się od 1998 r. i konsekwentnie używa opowieści graficznych do celów ewangelizacyjnych. W ostatnich latach wyszły nakładem wydawnictwa „Poutnikova četba” związane z protestanckim kościołem reformowanym jeszcze trzy jego kolorowe albumy, z których *Jan Amos* i *Přítel indiánů David Zeisberger* są tematycznym rozwinięciem wcześniejszych seryjnych przedsięwzięć, a *Lili* opowieścią o doświadczeniu Boga w Terezińskim piekle obozowym. Scenariusz komiksu *Jan Hus* (2015) podążał śladem mitu zarówno narodowego, jak i religijnego. Mrazek pokazał życie mistrza Jana w 14 krótkich 2–3-planszowych epizodach, poczynając od Husinca, gdzie przyszedł na świat, poprzez naukę na uniwersytecie praskim, przyswojenie nauk Johna Wycliffa, kaznodziejską działalność w Kaplicy Betlejemskiej, kontakty z królem Václavem IV, dekret kutnohorski, aż po obłożenie papieskim interdyktem, azyl na zamku w Kra-

[20] *Alešovy stránky*, <https://alesovy.estranky.cz/clanky/comixy.html> (dostęp: 12.12.2021).

kovcu i kaźń nad brzegami Renu. Daje jednak całości biograficzną ramę, podobnie bowiem jak uczynił to Ležák z Kociánem w pierwszym epizodzie albumu *Ve jménu Husa. Zrození kalicha*, rozpoczyna od... sytuacji końcowej, gdy Hus rozmyśla nad swoim życiem, oczekując w celi klasztoru dominikańskiego w Konstancji na werdykt papieskiego sądu. Jedna rzecz wydaje się czymś więcej niż tylko artystyczną kreacją – wizerunki świętego dla husytów protagonisty zostały wymodelowane w iście chrystopologicznym ujęciu^[21]. Świadectwem tego jest plansza ukazująca Jana Husa spoglądającego przez okno swej celi (il. 5), w zdecydowany sposób naruszająca tradycyjny, znany z olejów XIX-wiecznych budzicieli, portret czeskiego narodowego bohatera.

Komiksowe hussitica uzupełniają jeszcze kilka produkcji, z których pierwsza jest pochodzenia nie nadwełtawskiego, ale nadsekwąńskiego. Znany z powieści (autobio)graficznej *Rycerze św. Wita* David B., czyli Pierre François David Beauchard stworzył w 2006 r. trzynowelową opowieść *Le Jardin armé et autres histoires*^[22], którą w Polsce w doskonałym tłumaczeniu Katarzyny Koły jako *Uzbrojony ogród i inne historie* wydała trzy lata później Kultura Gniewu^[23]. Dwa husyckie epizody – tytułowy *Le Jardin armé* i *Le Tambour amoureux – Zakochany bęben* (trzeci, otwierający zbiór – *Le Prophète voilé – Zamaskowany prorok*, pochodzi z orientalno-baśniowego uniwersum *Tysiąca i jednej nocy*) pokazują symboliczny mistycyzm religijny, mitologię okrutnych baśni i oryginalną urodę krwawej sztuki średniowiecza, skonfrontowaną z wyobraźnią ukształtowaną przez malarstwo Hieronima Boscha i XX-wieczne kubistyczne fantazmaty Pabla Picassa. Francuski rysownik i autor komiksów dość swobodnie potraktował okres husycki – zafascynowały go bowiem niesamowitości: formowanie się sekty adamitów i niezwykle wyrafinowany przypadek bojowego tarabanu, bębna wojsk sierocych, instrumentu wyjątkowego, bo wykonanego ze skóry Jana Žižki. Wielki hetman z Trocnova zresztą jest też jednym z protagonistów tytułowej, środkowej noweli, a epizod

Il. 5. A. Mrázek, *Jan Hus*, Praha 2015, s. 12

[21] Na ten aksjologiczny status komiksowego Jana Husa zwrócił uwagę w swej przekrojowej analizie Michał Hanczakowski, pisząc: „Opowieść zaczyna się od ilustracji przedstawiającej Husa w więzieniu w Konstancji, domagającego się wysłuchania przez całe zgromadzenie soborowe. Hus od samego początku porównywany jest do Chrystusa, co mocno podkreśla

konfesyjny charakter komiksu”. Zob. M. Hanczakowski, op. cit., s. 17.

[22] David B., *Le Jardin armé et autres histoires*, Paris 2006.

[23] Idem, *Uzbrojony ogród i inne historie*, przeł. K. Koła, Warszawa 2009.

Il. 6. B. David, *Uzbrojony ogród i inne historie*, przeł. K. Koła, Warszawa 2009, s. 39

David B. zmierzył się w udany sposób z legendami, które w późnym środkowoeuropejskim średniowieczu odegrały rolę formacyjną, jednak w napięcie między narodową tożsamością a religijnym niepokojem siłą rzeczy nie mógł się wpisać. Eschatologia i bliska gnozie interpretacja

[24] Przykładem tego może być internetowy tekst komentujący polskie wydanie *Uzbrojonego ogrodu*, w którym czytamy: „przewodnikiem Žižki, dzięki któremu odnajdzie tytułowy ogród, do którego wycofali się adamicy, będzie gęś – symbol nie tylko niebios, ale i wtajemniczenia, tajemnych ścieżek, po których będzie musiał przejść Žižka”. Owa gęś nie jest ani symbolem nieba, ani tajemnicy, ale personifikacją Jana Husa (cz. Gęś), którego dziedzictwo, poświęcenie i teologiczna doktryna już w czasach wojen husyckich były przeinaczane, deformowane i instrumentalizowane, a on sam stał się raczej mitem i religijnym prorokiem niż historycznym teologiem. Zob. J. Kopec, *Heretycka biblia pauperum*, Poltergeist, 1.01.2010, <https://polter.pl/komiks/str3,Uzbrojony-ogrod-c21011> (dostęp: 12.01.2022).

dokonanej przez niego rzezi na pikardach należy do szczególnie wstrząsających.

Historię wypełniają obrazy pozornie odwołujące się do gorących dysput religijnych między rozmaitymi odłamami radykalnych średniowiecznych heretyków, a w rzeczywistości będące projekcją motywowanych eschatologicznie lęków, poczucia winy, świadomości popełniania grzechów, a także nieokiełznanej żądzy poznania prawdy – czyli diabolicznej istoty naszych czasów (il. 6). David B. jako scenarzysta nie unika metafor wymagających teologicznej i historycznej wiedzy, nie zawsze czytelnych nawet dla recenzentów[24], ale w konsekwencji składających się na obraz wieloznaczny, ułożony pomiędzy religijną powagą a gnostycką dociekliwością i heretycką odwagą. Czeskie wydanie komiksu pojawiło się dość późno – w 2015 r.[25] Praskie wydawnictwo Baobab, specjalizujące się w dziecięcej i młodzieżowej literaturze edukacyjnej, przy budżetowym wsparciu rady husyckiego miasta Tabor wypuściło na rynek 112-stronnicowy album, zaprosiło Davida B. i zorganizowało uroczystą premierę na miejscowym festiwalu Taboob.

[25] Droga do wydania tego komiksu była bardzo długa, ale zainteresowanie twórczością Davida B. w Cechach zaczęło się jeszcze w XX wieku. Najpierw sporym uznaniem cieszyła się jego seria *Rycerze św. Wita* (cz. *Padououčnice*) wydana w roku 2000. Siedem lat później przyznana mu została najważniejsza nadweltawska nagroda komiksowa Muriel, którą odebrał osobiście podczas ceremonii w praskim teatrze Archa. Wtedy też w kuluarach prezentowano kilka plansz z *Zahrady ve zbrani*, a kilka miesięcy później 10-stronnicowy fragment powieści pojawił się w letnim wydaniu magazynu „Komiksfest! Review”. Zob. J. Samohejl, *Zahrada ve zbrani serviruje tuplovaného Žižku s Mohamedánským předkrmem*, Komiksárium, 2.11.2015, <http://komiksarium.kocogel.info/index.php/2015/11/zahrada-ve-zbrani-serviruje-tuplovaneho-zizku-s-mohamedanskym-predkrmem> (dostęp: 10.12.2021).

teologicznych poglądów były dla niego pretekstem do konstruowania opowieści o poszukiwaniu Boga i sensie wiary. Tłumaczy to krótkie, mające zapewne służyć promocji albumu, zarysowanie tła zamieszczone na tylnej okładce czeskiego wydania komiksu:

Średniowiecze: czas mistycznych uniesień, religijnych niepokojów i oczekiwania na koniec świata. Ludzie błąkają się po ziemi i szukają drogi, która ich poprowadzi prosto do Boga. Niektórzy nauczają, buntując się przeciwko kościelnemu kanonowi i dziedzictwu, inni zostawiają rodziny, pozbywają się majątków i zakładają idealne w ich rozumieniu wspólnoty[26].

Kto wie, czy ten sposób spoglądania na średniowieczne herezje nie jest najbliższy ich rzeczywistości, osadzonemu w aurze epoki wymiarowi, czy nie oddaje ogromu okrucieństwa wywołanego przez fanatyzm i przekonanie o słuszności stosowania przemocy dla osiągnięcia ideologicznych efektów, a poprzez przywołanie archetypicznych wzorców na tyle uniwersalnych, że ilustrujących fascynację monstruariatami do dzisiaj.

Twórczość rysownika komikсового podpisującego swoje opowieści sygnaturą „jaz” jest znana coraz lepiej i została już omówiona przez dra Hanczakowskiego w kontekście husyckiej tematyki[27]. Pod tym tajemniczym pseudonimem ukrywa się autor internetowych opowieści rysunkowych, które niedawno zostały zebrane w kilku mniej lub bardziej okazałych albumach, zatytułowanych *Opráski sčeskí historie*[28]. Latem roku 2020 w warunkach pierwszego pandemicznego połuzowania obostrzeń, dla uczczenia 400. rocznicy bitwy na Białej Górze, w praskiej niezależnej Małej Galerii Villa Pellé zorganizowana została wystawa jego prac zatytułowana *Naše slavní bojě*[29]. Świadomie zdezastowana pisownia języka czeskiego, poprzekręcane nazwy historycznych postaci i obiektów są w jego uniwersum świadectwem ironicznego i pełnego wieloznaczności podejścia do przeszłych wydarzeń. Adresatem zatem jest czytelnik o wyjątkowych kompetencjach:

Można powiedzieć, że jazowe „opráski” to głosy oparte na przesadzie i metaforze. On sam uważa za największy żart w historii Czech to, że naród czeski od tysiąca lat jest w tym samym miejscu – wśród swoich silnych sąsiadów w środku Europy. „Paradoks polega na tym, że Czesi nieustannie tworzą o sobie mity, świadczące o tym, że unikają walki, że są tchórzami. Gdybyśmy naprawdę byli tchórzami, dawno by nas tu nie było”[30].

[26] B. David, *Zahrada ve zbrani a jiné příběhy*, przeł. H. Zahradničková, Praha 2015.

[27] M. Hanczakowski, op. cit., s. 23.

[28] Uniwersum zaproponowane przez Jazę jako oferta wydawnicza stale się powiększa. Oprócz pięciu zeszytów cyklu *Opráski sčeskí historie* wydawanych w latach 2014–2018 ukazał się także dyptyk *Opráski z historie svjeta* (2016–2017) oraz *Oprásgy slovenckej historie* (2018). Najbardziej okazałe efekty przybrały postać dwóch kilkusetstronicowych zbiorów: *Opráski sčeskí historie f koftce* (2016), *Opráski f krichli* (2021) i album *Opráski noví povjězti čezki* (2019).

[29] *Slavné české bitvy – výstava nejen k výročí bitvy na Bílé hoře*, Villa Pellé, <https://villapelle.cz/opraski-sceski-historje/> (dostęp: 28.05.2022).

[30] M. Kaňková, H. Slívová, *Za největší vtip českých dějin považují, že Češi žijí už tisíclet na stejném místě, říká autor oprásků Jaz*, Český rozhlas, 5.08.2020, [https://vltava.rozhlas.cz/za-nejveti-vtip-ceskych-dejin-povazuji-ze-cesi-ziji-uz-tisic-let-na-steinem-8267004](https://vltava.rozhlas.cz/za-nejveti-vtip-ceskych-dejin-povazuji-ze-cesi-ziji-uz-tisic-let-na-steinem-miste-8267004) (dostęp: 20.12.2021).

Il. 7. jaz, *Opráski ščeskí historje. Žmikund vs Huž paralenňi žitovopisi*, Praha 2015

intensywnie, a najszerszym ich przywołaniem jest album zatytułowany *Opráski ščeskí historje – Zmikund vs. Huz – paralenňi žitovopisi* (il. 7). W czterokadrowych planszach nie ma wykładu historycznego, hołdu dla tradycji, poszanowania religijnej powagi, a króluje deformacja, anarchiczny żart i daleko posunięte obrazoburstwo.

Unikatowym projektem zarządzania pamięcią husycką, choć nieco na marginesie niniejszych rozważań, wydaje się publikacja *Husité, husáci a my* zmarłego w 2017 r. Vladimíra Renčína, wybitnego rysownika i autora oprawy graficznej wielu ważnych pozycji dla naukowego (i nie tylko naukowego) edytorstwa czeskiego. Należą do nich m.in. popularyzatorski przewodnik Heleny Stejskalovej i Petra Čorneja *Jan Žižka z Trocnova tahák (nejen) pro žáky školou povinné*[31], w którym przedrukowano sporo rysunków z wspomnianej wcześniej edycji. Propozycja Renčína nie jest komiksem, raczej można ją nazwać książką obrazkową lub ilustrowaną antologią źródłową[32]. Pretekstem do zamieszczenia ponad 100 rysunków stały się dwa XV-wieczne utwory poety i mistrza Uniwersytetu Praskiego Vavřinca z Březová *Husitská kronika* oraz *Píseň o vítězství u Domažlic*. Pierwszy z nich jest niedokończoną relacją z pierwotnego poruszenia antyluksemburskiego, doprowadzoną do 1422 r. i napisaną z pozycji autora niechętnego praskim radykalnym husytom, drugi to 24-stronnicowy poemat sławiący zwycięstwo utrakwistów nad wojskami pierwszej krucjaty w bitwie pod

Inspiracją dla jaza są grafiki niegdyś popularnych karykaturzystów – Vladimíra Jiráńka, twórcy kultowych postaci czeskiej animacji, jak Pat i Mat z serialu *Sąsiedzi (...A je to!, 1976–2018)*, i Pavla Kantorka, który swoją życiową formułę twórczą sytuował między badaniami naukowymi (był profesorem nauk biologicznych i fizycznych) a satyrycznymi komentarzami rysunkowymi, publikowanymi najpierw w prasie czeskiej m.in. w kultowym „Dikobrazie”, a po wyemigrowaniu do Kanady na łamach tytułów niekoncesjonowanych. W Internecie powstała nawet grupa licząca 6000 jego fanów „Příznivci humoru Pavla Kantorka”. Te uwagi są istotne dlatego, że świat wyobrażony jaza modelowany jest przez uproszczoną kreskę, monochromatyczną opozycję czerni i bieli oraz anarchiczny sposób komentowania diegetycznych sytuacji – tak jak u jego antenatów. Bohaterowie epoki husyckiej są przez jaza wykorzystywani

[31] H. Stejskalová, P. Čornej, *Jan Žižka z Trocnova tahák (nejen) pro žáky školou povinné*, České Budějovice 2017.

[32] Podobnie pomyślanym albumem Renčína była rysowana historia narodu czeskiego wykorzystu-

jąca fragmenty tekstów Aloisa Jiráńka *Staré pověsti české* i Františka Palackiego *Dějiny narodu českého v Čechách a v Moravě*, które należą do kanonu literatury tożsamościowej. Zob. Renčín, *Z dějin národa českého*, Praha 2012.

Domažlicami w 1431 r. To ważne źródła, pierwotnie napisane po łacinie, a około 1500 r. przełożone na język czeski. Ukształtowały one wyobraźnię największego piewcy sławy husyckiej Aloisa Jiráska, który na nich właśnie oparł narracje swoich powieści *Proti všem* i *Bratrstvo*[33]. Grafiki Renčina sprawiają wrażenie szkiców sytuacyjnych, utrzymane są w stylistyce ilustracji prasowych, a ich żartobliwy ton powoduje, że można je traktować jako głosy wymykające się tylko historycznemu kontekstowi, np. towarzyszący opisowi osądzenia i spalenia mistrza Jana Husa rysunek opatrzony został podpisem: „Z kosmicznego chaosu powstają planety. Powstały też ČSSD i ODS[34], utrakwiści i tym podobne partie”[35]. Poszczególne obrazki nie układają się zatem w linearną opowieść, a odwołania do przeszłości przeplatają się z bieżącym komentarzem dotyczącym doświadczeń społeczeństwa czeskiego w drugiej dekadzie XXI wieku. Religijny charakter zatem służy podkreśleniu współczesnych niepokojów.

Czeski komiks historyczny reprezentowany jest przez coraz liczniejszą grupę twórców należących do rozmaitych generacji. Rysunkowe opowieści husyckie wpisywały się najczęściej w model podwójnego ich traktowania. Pierwszy z nich respektował porządek edukacyjny. Komiksy Ležaka i Kociána proponowały co prawda krwawe obrazy z epoki, ale reprezentowały historiozoficzny, podręcznikowy kontekst czeskich dziejów. Stąd wnikliwy, czasami asymetryczny wykład tekstualny, podzielony na rozdziały, wzbogacony chronologicznie uporządkowanymi kalendariami i biograficznymi medalionami. Ta perspektywa uzupełniana była przez przeznaczone dla dzieci książki obrazkowe, wśród których najbardziej konsekwentny w projektowaniu husyckiego konterfektu okazał się kolejny duet autorów Klára Smolíková i Jan Smolík, o którym zresztą warto byłoby napisać odrębny artykuł[36].

[33] M. Kopecký, *Dějiny starší české literatury*, Opava 1991, s. 13; J. Hrabák, *Účast literatury na ideové přípravě revolučního hnutí a na revolučních bojích*, [w:] *Dějiny české literatury I, Starší česká literatura*, red. J. Mukařovský, Praha 1959, s. 209.

[34] ČSSD – Česká strana sociálně demokratická (Czeska Partia Socjaldemokratyczna) to ugrupowanie, którego były lider Miloš Zeman był od 2013 do 2023 r. prezydentem Republiki Czeskiej, z kolei ODS – Občanská demokratická strana (Obywatelska Partia Demokratyczna) powstała po rozpadzie Forum Obywatelskiego (Občanské fórum) w 1991 r., a do jej przywódców należał były prezydent Václav Klaus.

[35] Renčina, *Husité, husáci a my*, Praha 2015, s. 20.

[36] Opracowania Kláry Smolíkovéj ilustrowane przez Honzě Smolíka są trudnymi do sklasyfikowania projektami autorskimi. Zawierają zarówno klasyczną ilustrację książkową, jak i plansze komiksowe ekstrapolowane do części tekstualnych. Problematykę husycką reprezentują dwa tytuły. Pierwszy z nich jest

typową opowieścią z edukacyjnym podtekstem. Bohaterka, 10-letnia Blanka podczas pobytu z rodzicami w Konstancji spotyka mówiącą gęś (husa), która nie dość, że potrafi mówić, to jeszcze jest długowieczna i pamięta wydarzenia związane ze spaleniem mistrza Jana (nomen omen) Husa w 1415 r. Zob. K. Smolíková, J. Smolík, *Husův dům*, Praha 2015. Nieco wcześniejsza publikacja przenosi młodych (a może nie tylko młodych) czytelników i oczywiście bohaterów Anežkę i Mikuláša do czasów wojen husyckich, kończąc ich przygodę po bitwie pod Lipanami. Zob. K. Smolíková, J. Smolík, *Husité*, Praha 2013. Te edycje uzupełniają jeszcze dwie książki: *Řemesla* (Praha 2013) i *Jak sestavi město* (Praha 2014), również ilustrowane przez Jana Smolíka. Z rozlicznych projektów autorki należy także zauważyć ostatnie jej przedsięwzięcia wpisujące się w fakturę czeskiego komiksu historycznego. Tym razem wspólnie z rysownikiem Lukášem Fibrichem zajęła się innym bohaterem religijnym z czeskich dziejów – Janem Amosem Komenskim. Przygotowała

Drugi model z uporem uprawiany przez Aleša Mrazka jest wyraźnie nastawiony na ewangelizację, a postać Jana Husa stanowi tylko jeden z elementów budowania szeregu legend o konfesyjnym nacechowaniu. Zresztą Mrazek w swoich opowieściach komiksowych bardziej afirmatywnie niż do tradycji husyckiej odnosi się do religijnego znaczenia Braci Czeskich. Między tymi sposobami reprezentacji, choć właściwie należałby napisać daleko od nich, sytuuje się jaz ze swoim ironiczno-anarchicznym projektem dekonstrukcji narodowej historii.

Na zakończenie warto wspomnieć o jeszcze jednym przedsięwzięciu, pomyślanym jako 5-tomowa edycja prezentująca w komiksowym stylu światowe dzieje sztuki. Do tej pory ukazały się dwa albumy, z których jeden na marginesie odnosi się do tematyki zaprezentowanej w moim tekście. Może zresztą posłużyć jako konkluzja – choć pozornie dotyczy króla Václava IV jako mecenasa „pięknego stylu w środkowo-europejskim gotyku”, w rzeczywistości dobrze charakteryzuje duchowość późnego średniowiecza:

Na koniec życia szlag go [Václava IV – przyp. M.G.] trafił i to z powodu husytów. A potem wybuchły wojny, a to, co wydawało się być w konflikcie z prawdziwym Kościołem Jezusa, zostało zniszczone. W tym liczne obrazy, rzeźby i klasztory... W końcu husyci zrozumieli, że i oni nie mogą obyć się bez sztuki. Po prostu zakwestionowali luksusowy wygląd dzieł i przesadny szacunek dla nich, jednocześnie dostosowując ich tematykę do swoich potrzeb^[37].

BIBLIOGRAFIA

- Alešovy stránky*, <https://alesovy.estranky.cz/clanky/comixy.html> (dostęp: 12.12.2021)
- Hanczakowski M., *Hus, anniversaries and Opráski. Around the comic image of John Hus and the Hussites*, „Perspektywy Kultury” 2015, nr 13(2), s. 11–31
- Hrabák J., *Účast literatury na ideové přípravě revolučního hnutí a na revolučních bojích*, [w:] *Dějiny české literatury I, Starsi česká literatura*, red. J. Mukařovský, Praha 1959, s. 195–251
- Kaňková M., Slívová H., *Za největší vtíp českých dějin považují, že Češi žijí už tisíc let na stejném místě, říká autor oprásků Jaz*, Český rozhlas, 5.08.2020, <https://vltava.rozhlas.cz/za-nejvetsi-vtip-ceskych-dejin-povazuji-ze-cesi-ziji-uz-tisic-let-na-stejnem-8267004> (dostęp: 20.12.2021)
- Kopecký M., *Dějiny starsi české literatury*, Opava 1991
- Kopeć J., *Heretycka biblia pauperum*, Poltergeist, 1.01.2010, <https://polter.pl/komiks/str3,Uzbrojony-ogrod-c21011> (dostęp: 12.01.2022)
- Ládek J., Pavelka R., *Encyklopedie komiksu v Československu 1945–1989*, Praha 2010
- Loužecký L., *Husitství v moderním hávu*, Booxy, 16.07.2015, <https://www.cbdb.cz/recenze-255-husitstvi-v-modernim-havu> (dostęp: 15.12.2021)

wystawę *Komenský v komiksu* w Narodowym Muzeum Pedagogicznym (Narodní pedagogické museum) w praskiej dzielnicy Malá Strana oraz opublikowała okazały tom, skonstruowany podobnie jak jej wcześniejsze książki, z tym że plansze komiksowe stanowią zasadniczą część dzieła. Zob. K. Smolíková, L. Fi-

brich, *S Komenským do komiksu: únikovka s Amosem*, Praha 2020.

[37] O. Navrátil, M. Navrátilova, P. Kovář, M. Kovařová, *To je starý. Umění středověku v komiksech*, Brno 2019, s. 51.

- Pavlovský P., *Jistoty neděle s rozhlase*, „Divadelní noviny” 2007, nr 12, s. 6
- Peška M., *Komiksová Tvrz Václava Šorela už byla v rozhlase. Možná vznikne i film*, FANZINE.cz, 18.12.2012, <https://www.fanzine.cz/komiksova-tvrz-vaclava-sorela-uz-byla-v-rozhlase-mozna-vznikne-i-film> (dostup: 22.12.2021)
- Prokúpek T., *Komiks tady a teď*, [w:] *Generace nula. Český komiks 2000–2010*, Praha 2010, s. 4
- Prokúpek T., *O generaci 89 a třetí hvězdné éře domácího komiksu*, [w:] *Generace 89. Český a slovenský komiks*, red. T. Prokúpek, Brno 2019
- Prokúpek T., *Příběhy československého komiksu II. Od Rychlych Šípů do Jamese Bonda*, Olomouc 2016
- Prokúpek T., *Vzkvétá Český komiks?*, „Aargh! Komiksový sborník” 2010, nr 20, s. 25–33
- Rysowane dzieje. O polskim komiksie historycznym z Przemysławem „Trustem” Truścińskim rozmawia Izabela Mrzyglód*, „Mówią Wieki” 2010, nr 7, s. 23–25
- Samohel J., *Zahrada ve zbrani servíruje tuplovaného Žižku s Mohamedánským předkrmem*, Komiksárium, 2.11.2015, <http://komiksarium.kocogel.info/index.php/2015/11/zahrada-ve-zbrani-serviruje-tuplovaneho-zizku-s-mohamedanskym-predkrmem> (dostup: 10.12.2021)
- Slavné české bitvy – výstava nejen k výročí bitvy na Bílé hoře*, Villa Pellé, <https://villapelle.cz/opraski-s-ceski-historje/> (dostup: 28.05.2022)
- Spačilová M., *Masaryk, Fajtl. Superhrdinové nových českých komiksu doopravdy žili*, iDNES.cz, 6.11.2013, https://www.idnes.cz/kultura/literatura/komiksy-o-masarykovi-a-fajtlovi.A131106_135750_literatura_ob (dostup: 18.11.2021)
- Stejskalová H., Čornej P., *Jan Žižka z Trocnova tahák (nejen) pro žáky školou povinné*, České Budějovice 2017
- Wu, Zdeněk Ležák, Michal Kocián: *Jan Žižka – Boží bojovník ve jménu Husa*, WuWejův zápisník, 17.08.2021, <https://blog.wuwej.net/2021/08/17/zdenek-lezak-michal-kocian-jan-zizka-bozi-bojovnik-ve-jmenu-husa.html> (dostup: 22.05.2022)

- Černý J., Zátka P., Adla Z., Kalousek J., *Obrázky z českých dějin a pověstí*, Praha 2019
- David B., *Le Jardin armé et autres histoires*, Paris 2006
- David B., *Rycerze św. Wita*, przeł. K. Koła, Warszawa 2016
- David B., *Uzbrojony ogród i inne historie*, przeł. K. Koła, Warszawa 2009
- David B., *Zahrada ve zbrani a jiné příběhy*, przeł. H. Zahradničková, Praha 2015
- Dvořáček P., Quis J., *Ilustrované dějiny naší země pro děti dospěle + komiks*, Olomouc 2013
- Gutwirth J., Kocián M., *Serpens Levis. Ve smyčkách hada*, Brno 2016
- Gutwirth J., Kocián M., *Taven Bachtale. Budte šťastni!*, Brno 2017
- jaz, *Opráski f koftce*, Praha 2016
- jaz, *Opráski f krichli*, Praha 2021
- jaz, *Opráski noví povjěztí čekzí*, Praha 2019
- jaz, *Opráski sčeski historje*, Praha 2014
- jaz, *Opráski sčeski historje 2*, Praha 2014
- jaz, *Opráski sčeski historje 3*, Praha 2014
- jaz, *Opráski sčeski historje 4*, Praha 2015
- jaz, *Opráski sčeski historje 5*, Praha 2018
- jaz, *Opráski sčeski historje. Žmikund vs Huž paralenní žitovopisi*, Praha 2015
- jaz, *Opráski z historje svjeta*, Praha 2017
- jaz, *Opráski z historje svjeta II*, Praha 2017

SPIS KOMIKSÓW
OMAWIANYCH
W TEKŚCIE

- jaz, *Oprášky slovenckej historje*. Praha 2018
- Kosatík P., *Češi 1918–1992. Devět komiksu na motivy serialu České století*, Praha 2013–2016
- Ležák Z., Dušek J., *Kronika bolševismu. Komiksový příběh: Jak to bylo doopravdy se slavnou VŘSR*, Brno 2017
- Ležák Z., Dušek J., *Kronika nacismu. Komiksový příběh nacismu od jeho zrodu po pád*, Brno 2019
- Ležák Z., Dušek J., *100 let Československa*, Brno 2018
- Ležák Z., Holman [Petr Holub], *TGM*, Praha 2018
- Ležák Z., Jislová Š., *Milada Horáková*, Praha 2020
- Ležák Z., Kocián M., *Jan Žižka. Boží bojovník ve jménu Husa*, Brno 2019
- Ležák Z., Kocián M., *Ve jménu Husa. Zrození kalicha*, Brno 2015
- Ležák Z., Otčenášková M., Kocián M., *Jail City. Město v zajetí*, Brno 2017
- Mrázek A., *Jan Amos, Žandov* 2020
- Mrázek A., *Jan Hus*, Praha 2015
- Mrázek A., *Lili. Od totality ke svobodě. Komiks 20. století*, Žandov 2022
- Mrázek A., *Mezi modlou a křížem*, Roudnice nad Labem 2013
- Mrázek A., *Přítel indiánů David Zeisberger*, Žandov 2021
- Navrátil O., Navrátilova M., Kovář P., Kovařová M., *To je stary. Umění středověku v komiksech*, Brno 2019
- Osoha K., Kavalír O., Mašek V., *Návrat Krále Šumavy 1. Na čáře*, Praha 2018
- Osoha K., Kavalír O., Mašek V., *Návrat Krále Šumavy 2. Agent-chodec*, Praha 2019
- Osoha K., Kavalír O., Mašek V., *Návrat Krále Šumavy 3. Opona se zatahuje*, Praha 2020
- Renčín [V.], *Husité, husáci a my*, Praha 2015
- Renčín [V.], *Z dějin národa českého*, Praha 2012
- Smolíková K., Fibrich L., *S Komenským do komiksu: únikovka s Amosem*, Praha 2020
- Smolíková K., Smolík J., *Husité*, Praha 2013
- Smolíková K., Smolík J., *Husův dům*, Praha 2015
- Smolíková K., Smolík J., *Jak sestaví město*, Praha 2014
- Smolíková K., Smolík J., *Řemesla*, Praha 2013
- Šimáček J., Lastomírsky J., *Clánek II*, Brno 2019
- Šorel V., *Tvrz*, Praha 2016
- Šorel V., *Zlatá kniha komiksu*, Praha 2011
- Šorel V., Kocián M., *General Fajtl*, Praha 2013
- Šorel V., Kocián M., *Vzduch je naše moře*, Praha 2018
- Velká kniha komiksu*, red. J. Buchal, Praha 2001